

Прирачник за користење на аудио учебници во училницата

Делумно финансирано од Еразмус+ проектот „Аудио учебници – поддршка за учениците со потешкотии во читањето и нивните наставници“ Реф. Бр. 2020-1-LV01-KA201-077533

Содржината не значи дека ги претставува мислењата на Европската комисија.

Издавач:
Младинска организација КРЕАТОР

Автори и преведувачи:
Ева Бирзнис
Томас Ј. Шмит
Мартин Трајковски

Слики:
Асоцијација за дислексија на Латвија
Младинска организација Креатор Куманово, Република
Северна Македонија
Царски Воени Музеи

Дизајн:
Райнер Гринвалд

Објавено:
Март 2023

Содржина

1	Зошто мултимедијалните учебници Дејзи се важни?		5
2	Правна рамка и создавање на аудио учебници низ историјата	Правна рамка Борн Аксесабал (Born Accessible) Заштита на авторски права Создавање на аудио учебници низ историјата	8 8 10 12
3	Современи практики за создавање на аудио учебници	Еден од нив во Обединетото Кралство – RNIB Bookshare РФБид (RFB&D) во Соединетите Американски Држави Ридинг Али (Reading Ally) во Соединетите Американски Држави Данска нота (Danish Nota) Библиотека за Зборувачки книги и Статпед во Норвешка (Library of Talking Books and Statped) Шведски систем Истражување за употребата на аудио учебници	13 15 16 17 19 20 20 22
4	Потреба од аудио учебници во партнерските земји	Достигнување на читање Потешкотии во читањето	25 29
5	Што се случува кога нема достапни учебници	Давид Лаура	31 32 33
6	Обезбедување на достапни учебници за ученици со потешкотии во читањето		34

7	Аудио учебници и наставен материјал во различен формат		36
		Функции за пристапност од MS Office	38
		Користење на мултимедијални Дејзи учебници на македонски јазик	39
		Функционалноста на мултимедијални аудио учебници	45
		Употреба на овие учебници во училницата	45
8	Успех кој го постигнавме	Партнер од Словачка	49
		Партнер од Македонија	50
9	Она што ние мислиме дека можете да го направите		51

1. Зошто мултимедијалните учебници Дејзи се важни?

Тие се важни затоа што им даваат можност на учениците со дислексија, или други потешкотии во читањето или на учениците кои што имаат недоволно развиени читачки вештини да пристапат до истата содржина на наставната програма, како и до други информации, со слушање, до кои што нивните врсници пристапуваат секојдневно со читање.

Други групи вклучени во категоријата на ученици со потешкотии во читањето на печатени материјали се ученици со други потешкотии при учењето (наречени специфични тешкотии во учењето во Европа) - дискалкулија и дисграфија - заедно со дислексија, аутизам, недостиг на вниманието и хиперактивност (АДХД) како и физички ограничувања за читање (неможност за држење книга, неможност за вртење страници).

Слушање на материјалот со можност истовремено да се следи отпечатениот текст и сите визуелни слики од учебникот им дава можност на учениците со потешкотии при читањето да се на исто ниво со нивните соученици кои што немаат потешкотии при читање. Користењето на аудио учебници го намалува стресот и анксиозноста при читањето што вообичаено ги имаат овие ученици. Слушањето на текст секогаш трае подолго од читањето, но тоа им дава можност на учениците да бидат сигурни во она што го учат, и дека самите не прават грешки. На тој начин тие добиваат иста можност да го совладаат материјалот за учење во неговата оригинална форма и целосно.

Во многу земји каде што аудио учебниците се во секојдневна употреба, често се вели дека способноста за слушање наместо читање им дава на учениците независност и мотивација. А тоа се двете основни работи кои се основни за автономијата на секој млад човек и успехот во образованието! И, исто така, успех во животот воопшто!

2.

**Правна рамка
и создавање
на аудио
учебници низ
историјата**

Правна рамка

Конвенцијата на Обединетите нации за правата на лицата со попреченост, која беше усвоена во 2006 година, има осум принципи, од кои два се релевантни за нашата целна публика – ученици со потешкотии во читањето. Едниот гласи „Целосно и ефикасно инклузивно учество во општеството“, а вториот принцип е принципот на „Достапност“. Многу земји одговорија на овие принципи со воведување на достапни материјали за учење за ученици со потешкотии при читање на печатени материјали од кои што најголем број се со потешкотии во читањето. Многу земји, го проширија опсегот на работата и целната група на библиотеките за слепи лица со цел да обезбедат повеќе материјали за лицата со потешкотии во читањето. Земјите склучуваат договори со различни институции со цел создавање на достапни материјали за лицата со дислексija, како и за возрасни лица и ученици со други потешкотии во читањето. На пример, во Норвешка, аудио книгите Дејзи се создаваат од компетентни центри за посебни потреби, кои што се одговорни за различни посебни потреби (Постојат два центри кои се грижат за специфичните потешкотии при учењето и произведуваат достапни материјали за учење.).

Некои земји ја ратификувале Конвенцијата порано, некои подоцна, но вистинската промена кон достапноста е поврзана со општиот статус на образовниот систем и образовната идеологија. Некои земји – вклучително и четири земји кои се дел од овој проект, со исклучок на Обединетото Кралство од каде што се нашите партнери од конзорциумот Дејзи – досега не сметале дека обезбедувањето достапни наставни материјали за различни групи на ученици со потешкотии во читањето е вистинска задача и инвестиција; тие сметале дека станува збор за област каде што зборувањето, предлагањето на некои примитивни, но тотално неефикасни инструменти (како линијар со дупка во него или со обоени преклопувања) или преправањето дека овој проблем не постои – се вистинското решение.

Борн Аксесабал (Born Accessible)

Борн Аксесабл (Born Accessible) е иницијатива на ИТ-компанијата Бенетех и нејзината претседателка Бетси Бомон, кои во 2014 година на 52-та годишна конференција на Здружението за потешкотии во учењето на Америка предложиле сите книги и наставни програми кои се што се дигитални исто така да бидат и „достапни (born accessible)“, односно да се направат достапни од самиот почеток, како составен дел од процесот на издавање¹.

Членот на тимот на Born Accessible, Џорџ Кершер, го воведува терминот „потешкотии во читањето на печатен материјал,“ (print disabled) за да ги обедини различните групи луѓе кои имаат

1 [Born Accessible Benetech] <https://bornaccessible.benetech.org/history/> (Accessed 9.01.2023)

потешкотии со читањето на печатен текст заедно под еден заеднички термин.

Сè уште постои погрешно верување (во образованието, издаваштвото) дека она што е дигитално е автоматски достапно. Тоа едноставно не е вистина. Достапно значи дека ученикот може да примени многу повеќе функции на текстот отколку само да го гледа на екранот на неговиот/нејзиниот уред. Достапно значи дека ученикот може да го слуша текстот, да се движи низ него, да го обележува и да го менува според саканата големина на фонот, типот и бојата на позадината. Да се направи училишен учебник достапен бара дополнителна компетентност и работа од издавачот. Идејата за „достапност“ е дека примената на овој пристап „може да ги зајакне можностите на читателите преку персонализирани интерфејси и формати на мулти-модални пристапи”.²

Бенетех претстави две иницијативи - Bookshare што ги прави е-книгите достапни и ги нуди на читателите ширум светот како такви, додека Born Accessible е збир на технолошки упатства и процес на сертификација за издавачите да создаваат достапни книги.

За жал, додека работевме на задачите во рамките на нашиот проект, не идентификувавме ниту еден издавач спремен да сподели достапен дигитален документ од нивен учебник што во рамките на проектот би се трансформирал во мултимедијална книга Дејзи. Во Република Северна Македонија, нашиот проектен тим се обрати до неколку издавачки куќи, нудејќи можност за соработка, при што, некој од учебниците наменети за средно образование би го претвориле во мултимедијална книга Дејзи, сосема бесплатно за издавачот. По добиените негативни одговори, нашиот тим се обрати до Педагошката служба, орган во состав на Министерството за образование и наука, кој е одговорен за порталот e-usebnici. Нашиот тим побара одобрување од страна на Министерството за образование и наука, да ни дозволи два учебника кои се во издаваштво на Министерството, да ги претвориме во Дејзи формат во рамки на проектот. Министерството понатаму по службена должност има искомуницирано со авторите на учебниците и доставено одобрување до нашиот тим. По добиеното одобрување, учебникот „Иновации и претприемништво,” за втора година средно образование, како и учебникот „Иновации,” за деветто одделение добија свој Дејзи формат и сега се достапни за секој ученик кој има потреба од нив да ги добие во вакво Дејзи издание.

² Истиот пристап како под 1.

Заштита на авторски права

Најголем дел од достапните наставни материјали се направени од училишни учебници кои се заштитени со авторски права. Ова значи дека тие не можат да се дистрибуираат на други ученици освен на оние кои се квалификуваат да користат алтернативни формати за да не се минимизираат приходите што издавачите ги добиваат од производството на книгите и учебниците. Идејата дека учениците со сите видови попреченост се квалификуваат да добијат алтернативни формати бесплатно, произлегува од принципот кој вели дека попреченоста не треба на никого да му го спречи пристапот до истите содржини и информации на наставните програми кои што се достапни за нивните врсници.

Правото за користење на материјали заштитени со авторски права за создавање алтернативни верзии за прв пат беше пропишано во Договорот од Маракеш со цел да се олесни пристапот до објавените дела за лицата кои што се слепи, со оштетен вид или или имаат други потешкотии при читање на печатени материјали во 2013 година. Главната цел на Договорот е да ги ограничи до одреден степен авторските права на издавачите со цел да дозволи создавање на алтернативни публикации од објавени дела кои ќе бидат достапни за слепите, лицата со оштетен вид и лицата со други потешкотии при читање на печатени материјали. Некои од овие формати би биле Брајово писмо за лица со оштетен вид и аудио или мултимедија (аудио плус текст) за лицата со потешкотии во читањето.

Договорот од Маракеш подоцна бил подетално објаснет во директивите на ЕУ. Она што сега е во сила е Директивата (ЕУ) 2017/1564 на Европскиот парламент и на Советот од 13 септември 2017 година и таа е пренесена во националните закони за авторски права на многу земји на ЕУ. На пример, во латвискиот закон за авторски права овие прашања се дефинирани во членот бр. 22. Значи, училишните учебници со алтернативен формат – во нашиот случај за учениците со потешкотии во читање – може да се добијат само од овластени институции. Најчесто тоа се библиотеки за слепи лица. Ваквите библиотеки би позајмиле учебник на регистриран ученик со потешкотии во читањето за учебна/академска година и овие книги не можат да се пренесат на други ученици. Овластени институции кои се грижат за учениците со потешкотии во читањето вообично се библиотеките за слепи, бидејќи во еден момент во фазата на нивниот и воопшто развојот на општеството, тие сфатиле дека има многу повеќе луѓе кои не можат да читаат текст поради одредени потешкотии при читањето во споредба со бројот на слепи лица или лица со оштетен вид. Во многу земји има многу повеќе лица и ученици со попреченост во читањето кои ги користат библиотеките за слепи отколку што има слепи лица и ученици со оштетен вид.

Законот за авторско право и сродни права во Република Северна Македонија опфаќа широк опсег на теми поврзани со заштитата на

авторските права и интелектуалната сопственост. Овој закон беше усвоен на 20 декември 2010 година, а стапи на сила на 1 јануари 2011 година. Законот беше донесен за усогласување на прописите за авторски права на Северна Македонија со меѓународните стандарди. Од друга страна, Република Северна Македонија подоцна го потпиша Договорот од Маракеш на 30 септември 2013 година, а потоа го ратификуваше на 11 март 2016 година. Договорот бара од земјите потписнички да создадат ограничувања и исклучоци во нивните домашни закони за авторски права за да го олеснат создавањето и дистрибуцијата на достапни формати, како што е Брајово, големи букви и аудио книги, за лица со потешкотии во читањето на печатен текст. Измени на Законот за авторско право и сродни права не се направени. Ваквите провизии кои се прифаќаат со Договорот од Макаresh се вметнати донекаде во Законот за основно образование од Службен Весник бр.161 од 05 Август 2019. Со овој закон се предвидува инклузивно образование во член 11 што меѓудругото превидува дека ќе се превземат мерки кои осигуруваат дека пристапност за сите ученици, а во член 19 предвидува поддршка на учениците со попреченост преку асистивна технологија. Сепак, не најдовме толкување дали овој дел се однесува и на креирањето на достапни материјали за учениците со потешкотии во читањето.³ Исто така, во Концепцијата за инклузивно образование, креирана во 2020, постои препорака дека начинот на оценување на учениците ќе се прилагоди и ќе се користат специфични формати кои се достапни за учениците со потешкотии во учењето, тука вклучувајќи аудио формат, Брајово писмо исл.

³ <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcjpcglclefindmkaj/https://www.slvesnik.com.mk/Issues/dc070a58a138483aa68da4517a10ac1e.pdf> (Пристапено на 28/04/2023)

Создавање на аудио учебници низ историјата

Создавањето на аудио материјали и книги започна по Првата светска војна за да се задоволат потребите на многу воени ветерани кои се вратиле дома слепи поради војната и поради огромната употреба на хемиско оружје.

Слика 1. „Gassed“, од Џон Сингер Сарџент (1919), инспирирана од посета за време на војна на француска теренска болница. Царски воени музеи

Појавата на аудио книги во историјата ни ја раскажува Ричард Орме од конзорциумот Дејзи: „Всушност, кога ја раскажувам приказната за аудио книгите, таа се навраќа на војниците кои се враќале ослепени од Првата светска војна. Имам некои слики кои се однесуваат токму на тоа. Слепите луѓе измислиле аудио книги и разни технологии за репродукција, вклучувајќи ја и ЛП плочата која подоцна се користела низ целиот свет за музички албуми. Многу земји изработија аудио книги за слепи луѓе, а авторите и радио личностите им помогнаа. Во Обединетото Кралство имаше познати радио најавувачи од Би-Би-Си кои читаа. Сите библиотеки користеа различни формати - 2 ленти, 4 ленти, 8 ленти, половина брзина, ленти и касети. Сите тие беа различни, што значи дека содржината и опремата не можеа да се споделуваат помеѓу различни земји (понекогаш ниту помеѓу библиотеките во истата земја).”

3.

Современи практики за создавање на аудио учебници

Првиот тренд е кога има постојат повеќе создаватели на достапни учебници, но само овластени институции можат истите да ги дистрибуираат. Ние во овој проект припаѓаме на овој тренд бидејќи во рамки на проектот создадовме мултимедијални учебници Дејзи, пришто двајца од партнерите – Латвија и Литванија – не можат

Во почетокот ваквата задача им припаѓаше само на библиотеките за слепи, но потоа кон неа се приклучија некои специјални образовни агенции како што е Статпед (Statped) во Норвешка и исто така некои национални институции кои се грижат за создавање на достапни книги и вести за сите жители на земјата како што е Шведската агенција за достапни медиуми. Постојат три важни трендови во обезбедувањето на достапни учебници за ученици со потешкотии во читањето во земјите каде што тоа се прави масовно и навистина ја задоволува потребата за читање на учениците со потешкотии во читањето.

директно да ги дистрибуираат до читателите бидејќи се работи за публикации заштитени со авторски права. Другите два партнера во проектот – Словачка и Република Северна Македонија – создадоа мултимедијални аудио книги Дејзи кои не се заштитени со авторски права и партнерите можат сами слободно да ги дистрибуираат. Вториот тренд е кога овластените институции не се само создаватели на достапни учебници за учениците со потешкотии во читањето, туку тие активно ги промовираат истите преку едукација на самите ученици, нивните наставници и родители. Тоа го прават со нудење на обуки, демонстрации и јавни кампањи за популаризација на достапната содржина и нејзина употреба во училиштата. Некои од овие институции како Reading Ally од САД, исто така, активно ја промовираат писменоста воопшто - ги учат учениците како подобро да читаат и наставниците - како подобро да предаваат читање. Третиот тренд опфаќа висок профил на застапување на институциите кои создаваат достапни наставни материјали – тие истовремено ја популаризираат идејата за еднакви права за квалитетно образование преку достапни наставни материјали и се многу ефикасни во создавањето на достапни материјали. На пример, Данска Нота (Danish Nota) има повеќе од 11.000 наслови на книги поврзани со училиштата, додека Американската Сподели Книга (American Bookshare) има повеќе од 500.000 наслови за сите образовни нивоа, вклучувајќи ги тука и средното и високото образование. Флеминската библиотека за слепи ги комбинира сите три тренда - тие се високо признаена институција за застапување на употребата на аудио училишни учебници - тие ја популаризираат идејата и ги поучуваат наставниците и учениците со дислексија и нивните родители. Тие создаваат е-публикации кои ја користат алатката текст-во-говор за да овозможат брзи промени во учебниците и материјалите за учење.

Еден од нив во Обединетото Кралство – RNIB Bookshare

Не постои единствен систем за обезбедување достапни учебници за учениците со потешкотии во читањето во Обединетото Кралство. Најблиску до системот е RNIB Bookshare кој обезбедува дигитални верзии на материјали од наставната програма. Мисијата на библиотеката е: „RNIB Bookshare го отвора светот на читањето во образованието за ученици со потешкотии во читањето на печатени материјали, вклучително и оние со дислексија, оние кои се слепи или слабовидни“.

Ваквите дигитални верзии на материјали од наставната програма потоа се користат од страна на корисниците со помош на разни читачи и помошна технологија, како што е EasyReader.

На кој начин функционира системот? Наставните материјали се дел од Bookshare платформата, а училиштата имаат можност истите да ги сочуваат или превземат на барање. Тоа значи дека за овие наставни материјали не постои ограничено време до кога истите може да се превземат. Меѓутоа, може да има наслови на наставен материјал кои не се во базата на податоци. Тогаш се доставува барање до издавачот. Многу издавачи ќе наведат максимално време на чекање за ваквите барања, но најчесто, издавачите ги ставаат во базата на податоци во моментот кога истите се создаваат.

Некои училишта (и родители) знаат да направат посебни верзии на материјали од наставната програма. Но, ова е сè поретко; луѓето се почесто се потпираат на дигиталните копии и тоа користејќи алатки за претварање на текст-во-говор.

Речиси сите ученици во Обединетото Кралство со оштетен вид имаат корист од Bookshare. Од друга страна, само мал дел од учениците со дислексија се пријавиле за користење на оваа услуга (иако е бесплатна).

Би било неточно да се каже дека постои еден систем. Она што го добива ученикот зависи многу од давателот на образованието, каде се наоѓаат во образовниот систем, колку се добри во самозастапување и дали нивните потреби се формално признати.

РФБид (RFB&D) во Соединетите Американски Држави

Националната непрофитна организација наречена Снимање за Слепи и Дислектични (Recording for the Blind & Dyslexic), е најголемата образовна библиотека од ваков вид „која им служи на луѓето кои не можат ефективно да читаат стандарден печатен текст поради оштетување на видот, попреченост во учењето или друга физичка попреченост“.

Нивната мисија е „да создадат можности за индивидуален успех преку обезбедување и промовирање на ефективна употреба на достапни едукативни материјали. Нашата визија е сите луѓе да имаат еднаков пристап до печатениот збор“.

RFB&D снима аудио книги во специјализиран формат за да се усогласи со американскиот закон за авторски права.

Законот дозволува дупликат наслови доколку истите се нудат во специјализирани формати и тоа само на одреден дел од населението кое има потреба од нив. Во нивниот случај, тука спаѓаат луѓе со документирана попреченост како што се попреченост во учењето, оштетен вид или друга физичка попреченост.

Во 2006 година, библиотеката RFB&D содржеше 25.000 наслови за сите одделенија и повеќето предметни области, од литература и историја до математика и науки. Тоа значи дека досега тие имаат многу повеќе наслови, иако и претходната бројка значеше дека имало повеќе од 2000 наслови за секое одделение од 12-те општообразовни години.

Сите книги се снимени од квалификувани волонтери во студиа за снимање низ земјата.

Членовите на RFB&D можат да позајмуваат аудио книги до една година пред годишното обновување на нивното членство.⁴

⁴ [Learning Ally] За нас. Достапно на <https://learningally.org/About-Us/Overview> (Пристапено 20.12.2022)

Ридинг Али (Reading Ally) во Соединетите Американски Држави

Reading Ally во САД е уште една платформа за аудио учебници која е непрофитна организација. Таа и создава и дистрибуира аудио книги и исто така обезбедува настава за читање на учениците и нивните наставници.

Вака платформата им се претставува на своите корисници: „Докажана поддршка за вашето дете! Да се осигураме дека учениците со дислексија кои имаат тешкотии со читањето може да успеат. Знаеме дека вашето дете можеби се мачи да чита поради различни потешкотии во учењето, но тоа ги разбира информациите значително повеќе отколку што може да декодира зборови. Со аудио книгите на Learning Ally наменети за вашето семејство, го премостивме овој јаз и во нив наратор е човекот. Како резултат на тоа, сега читателите кои имаат потешкотии во читањето можат да пристапат и да ги апсорбираат класичните книги што сакаат да ги читаат или треба да ги читаат за училиште. Најдобрата апликација за аудио книги им помага на вашите деца, без оглед на нивното одделение, да напредуваат во училницата и пошироко. Нашите книги можат да обезбедат самодоверба што ги подобрува сите аспекти на животот“. ⁵

Се работи за услуга каде што наратор на книгите е човек. Ова е предноста што платформата ја промовира споредувајќи ја со аудио книгите читани од алатката текст-во-говор. Платформата има 80.000 наслови на учебници и општа литература на располагање на учениците.

Нивната програма за училишни учебници гласи: „Решението за аудио книги (ABS), дизајнирано за одделенијата K-12, им помага на професорите да направат помали поедноставни поглавја, персонализирани и прилагодени лекции и инструкции, и да ја промовираат еднаквоста во училницата со отстранување на бариерите за описменување, овозможувајќи им на учениците целосно да учествуваат во учењето. Ваквото решение е докажано дека ја удвојува стапката на раст на читањето за само 50 дена. ⁶

⁵ [Learningally] Решенија за дома. Достапно на <https://learningally.org/Solutions-for-Home/Overview> (Пристапено 26.01.2023)

⁶ [Learningally] Решенија за училиште. Достапно на <https://learningally.org/Solutions-for-School> (Пристапено 26.01.2023)

Еве што вели, на една од многуте Фејсбук страници поврзани со дислексија, еден родител на корисник на двете платформи за големата корист од овие аудио учебници:

Bookshare платформа (каде гласовите се синтетички). Learning Ally платформа (каде гласовите се од вистински луѓе). Потребна ви е потврда дека имате потешкотии во читањето или оштетување на видот за да ги користите. И двете се фантастични, bookshare има дури и учебници по математика. Ги имаме и двете (Learning Ally чини околу 135 долари годишно со потврда за попреченост

Ова значи дека учениците со потешкотии во читањето навистина ги користат ваквите платформи и книги. Тие и нивните родители сметаат дека ваквите книги им помагаат во училишниот живот и образованието на учениците со потешкотии во читањето воопшто.

Данска нота (Danish Nota)

Ова го вели за себе Данска Нота, создавач на достапни учебници за учениците со потешкотии во читањето на печатен текст:⁷

Нота е Данската библиотека и Стручен центар за лица со потешкотии во читањето на печатен текст. За да едно лице стане член на Нота, тоа мора да можете да докаже дека тој/таа не може да чита обичен печатен текст.

Читателите/претплатниците на Нота се со оштетен вид, дислексични или лица со други потешкотии во читањето.

Нота (исто како и многу други библиотеки за слепи) е институција под аанското Министерство за култура. Нота порано се нарекувала Данска библиотека за слепи и таа има повеќе од 60 години искуство со создавање на Брајови книги.

Збирката на достапни дигитални книги на Нота содржи повеќе од 50.000 аудио книги, е-книги и книги со Брајово писмо. Нота нуди различен жарн книги - фикција и нефикција, учебни материјали и учебници.

Нота создава, купува и продава аудио книги, е-книги и книги на Брајово писмо. Исто така, развива синтетички говор (текст-во-говор) и нуди создавање на аудио книги, списанија и весници за надворешни партнери.

⁷ [Nota] About Nota. Достапно на <https://nota.dk/om-nota/english> (Пристапено 10.01.2023)

Библиотека за Зборувачки книги и Статпед во Норвешка (Library of Talking Books and Statped)

Во Норвешка постои Библиотеката за Зборувачки книги (Library of Talking Books (NLB)), но достапни училишни учебници за учениците од 1-13 одделение се обезбедени од Статпед (Statped) - државна институција која обезбедува услуги за ученици со посебни образовни потреби. Институциите соработуваат, а во базата на податоци и системот за позајмување на НЛБ е додадена пристапната збирка на книги и од Статпед ([Statped](#)).

Наставниците можат да ги регистрираат своите ученици со посебни потреби во системот за позајмување на НЛБ, а учениците можат да позајмуваат аудио книги од Статпед и Дејзи книги создадени од НЛБ преку нејзината програма Lydhør. Наставниците на учениците со дислексија можат директно да се обратат до Статпед за да добијат учебници неопходни за нивните ученици.

NLB пак создава аудио учебници за студенти.⁸

NLB соработува со издавачи на достапни формати во Нордиската инклузивно издавачка иницијатива. ([Nordic Inclusive Publishing Initiative](#)).

Шведски систем

Во Шведска постои многу силна свест кај населението за потребите на лицата со потешкотии во читањето, што ги вклучува и учениците и студентите. Шведската агенција за достапни медиуми, MTM (Myndigheten för tillgängliga medier, <https://www.mtm.se/english/>) е национална агенција која создава и дистрибуира книги и периодични изданија за сите со потешкотии во читањето во достапен формат од 1960 година.

MTM создава и наставни учебници под името е-учебници. Учениците со документиран потешкотии во читањето можат да ги позајмат во која било библиотека и притоа не треба да приложат никаков доказ за нивната попреченост. Универзитетските студенти можат да позајмат учебници што им се потребни преку библиотеките на нивните соодветни универзитети. Оваа услуга се нарекува Легимус (Legimus).

Постојат компании во Шведска како ИЛТ (ILT) кои се финансирани од државата за да создаваат аудио снимки од сите наставни учебници кои не се постари од пет години - од градинките па се до универзитетите. Државата ги охрабрува учениците да ги користат овие снимки бидејќи образовниот систем верува во премисата колку повеќе сетила се вклучени во преземањето информации, толку подобро ќе се научи. Аудио книгите се произведени во е-паб

8 [nlb.no] Достапно на <https://www.nlb.no/eng/our-service/lydboker> (Пристапено 25.01.2023)

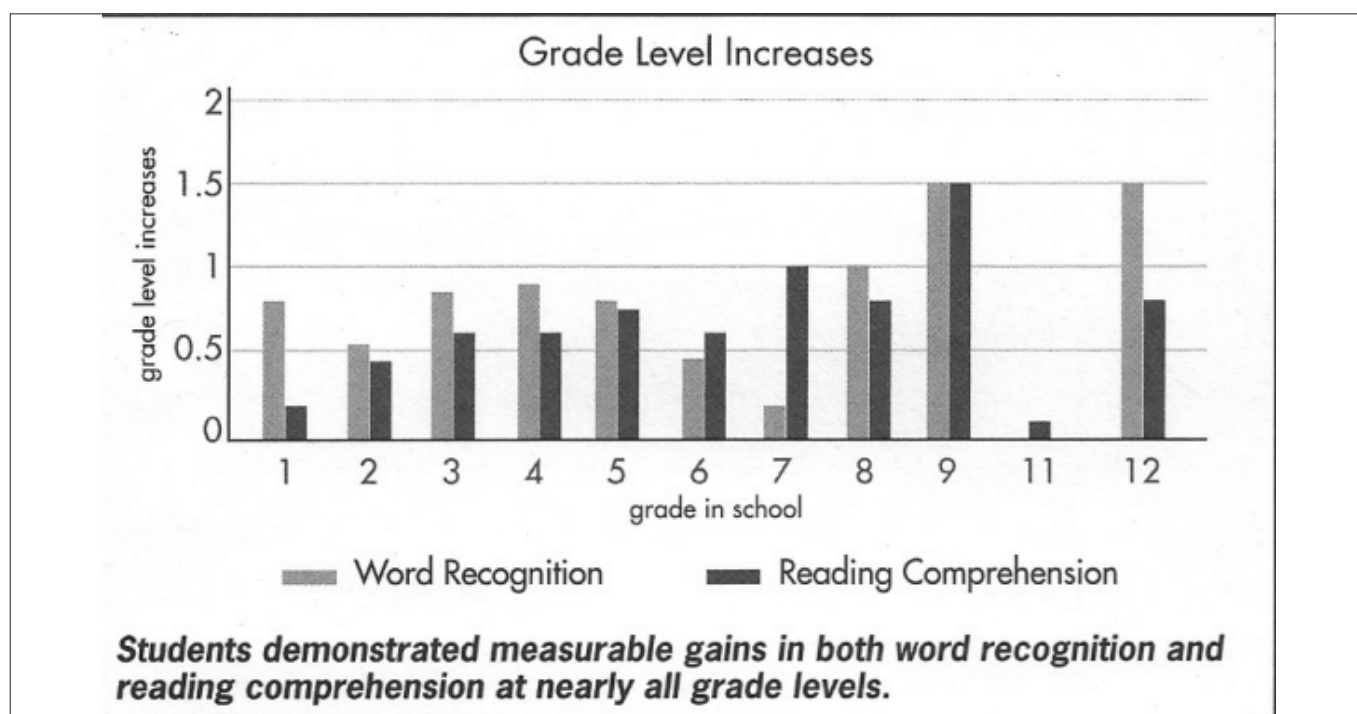
формат.

Агенцијата за образовни услуги „Skoldatateket“ ги информира училиштата и наставниците за достапноста на овие ресурси и како да ги користат. Во секое училиште има специјално обучен наставник наречен „förstelärare“ кој ги советува своите колеги за користење на достапните ресурси за учениците со потешкотии во читањето.

Истражување за употребата на аудио учебници

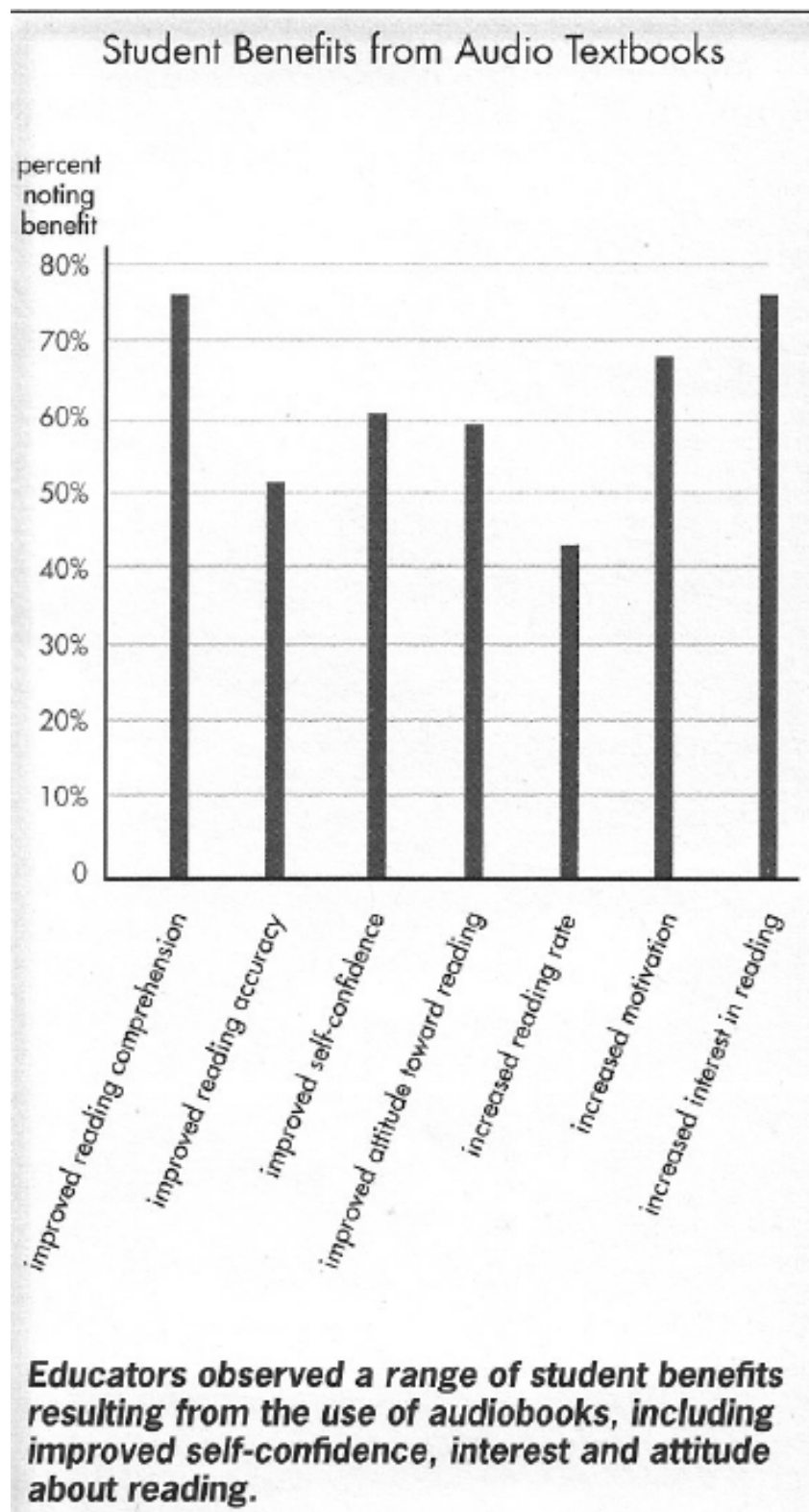
Слушањето учебници може да помогне да се научи содржината и да се подобрат важните компоненти на читањето воопшто.

Во една студија на случај направена во јавните училишта во Балтимор, се покажало дека користењето интегрирани книги доведува до значително зголемување како на препознавањето така и на разбирањето на зборовите. Најголеми придобивки се забележани кај учениците од 9-то и 12-то одделение.

Слика 2 Промени во компонентите за читање со употреба на аудио учебници

При анкетирање на наставниците во рамки на истражувањето, биле пријавени значителни промени во низа академски и неакадемски вештини. Двете најголеми придобивки од користењето на аудио учебници биле зголеменото разбирање и растот на интересот за читање.

Слика 3 Придобивките на учениците од користењето аудио книги

Ова се важни придобивки што произлегуваат од употребата на аудио книги. Секогаш треба да сакаме да видиме како луѓето сакаат да читаат.

4.

Потреба од аудио учебници во партнерските земји

Достигнување на читање

Каква е состојбата со читањето и дислексијата во земјите партнери на овој проект? Овие се важни прашања на кои треба да се одговори за да се разбере каква е потребата од аудио учебници и како да се води сметка за нивно создавање.

Во партнер земјите, не постојат национални податоци за степенот на читање и дислексијата, па затоа ќе се повикаме на податоците од истражувањето на ОЕЦД ПИСА. ПИСА се одржува на секои 3 години и дава податоци за нивоата на читање на 15-годишни ученици. Тоа е – „Перформансот на читање, за ПИСА, го мери капацитетот за разбирање, користење и размислување за пишаните текстови со цел да се постигнат целите, да се развијат знаењето и потенцијалот и да се учествува во општеството. Просечниот резултат е мерка“. Во продолжение се просечните резултати за читање од најновиот круг истражување оддржано во 2018:

Табела 1 Податоци за ОЕЦД/ПИСА по земја

Земја	Просек	Девојчиња	Момчиња	Разлика помеѓу девојчиња и момчиња
Обединето Кралство	504	514	494	20
ОЕЦД		502	472	30
Латвија	479	495	462	33
Литванија	476	496	457	39
Словачка	458	475	441	34
Република Северна Македонија	393 ¹⁰	Not available	Not available	51 ¹¹

9 ОЕЦД (2022), Вештини за читање (ПИСА) (индикатор). Достапно на <https://data.oecd.org/pisa/reading-performance-pisa.htm> doi: 10.1787/79913c69-en (Пристапено на 19.10.2022)

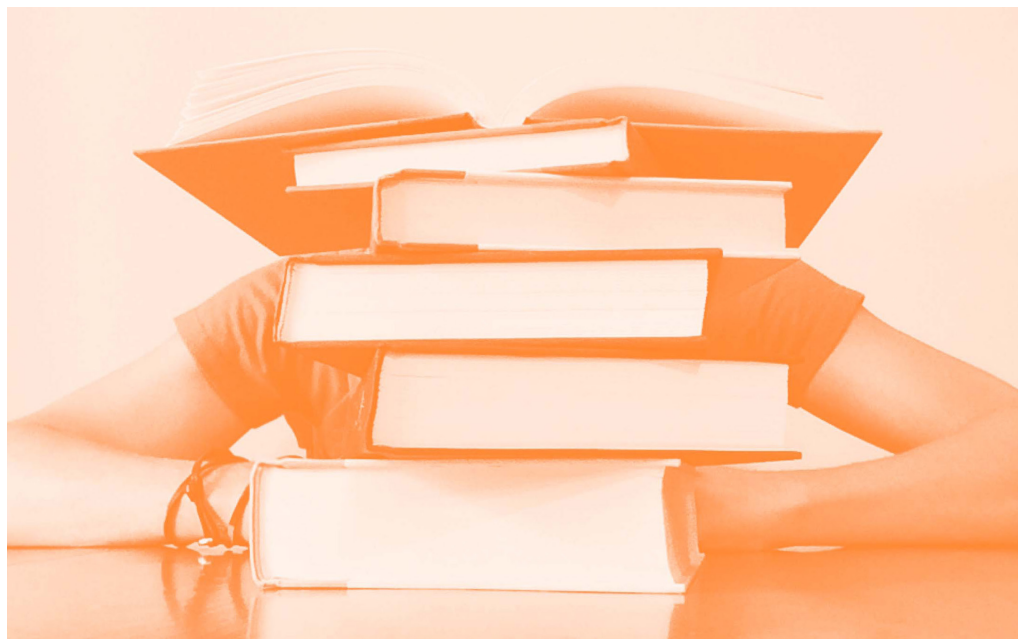
10 <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/1e4572ab-en.pdf?expires=1673905746&id=id&accname=guest&checksum=AC8A470E-B24698E7CE588D77CC00D0F6> (Пристапено на 16.01.2023)

11 <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/1e4572ab-en.pdf?expires=1673905746&id=id&accname=guest&checksum=AC8A470E-B24698E7CE588D77CC00D0F6>, страна 31.

Загрижувачко прашање е постоењето голема разлика помеѓу читањето кај момчињата и девојчињата во три земји од проектот, освен во Обединетото Кралство. Половата разлика во Латвија е 33 поени, потоа 34 во Словачка и потоа 39 во Литванија, што во суштина е над просечната разлика од 30 во земјите на ОЕЦД. Северна Македонија има најголем родовиот јаз во читањето во земјите од Западен Балкан и овој јаз е зголемен од претходното тестирање ПИСА.

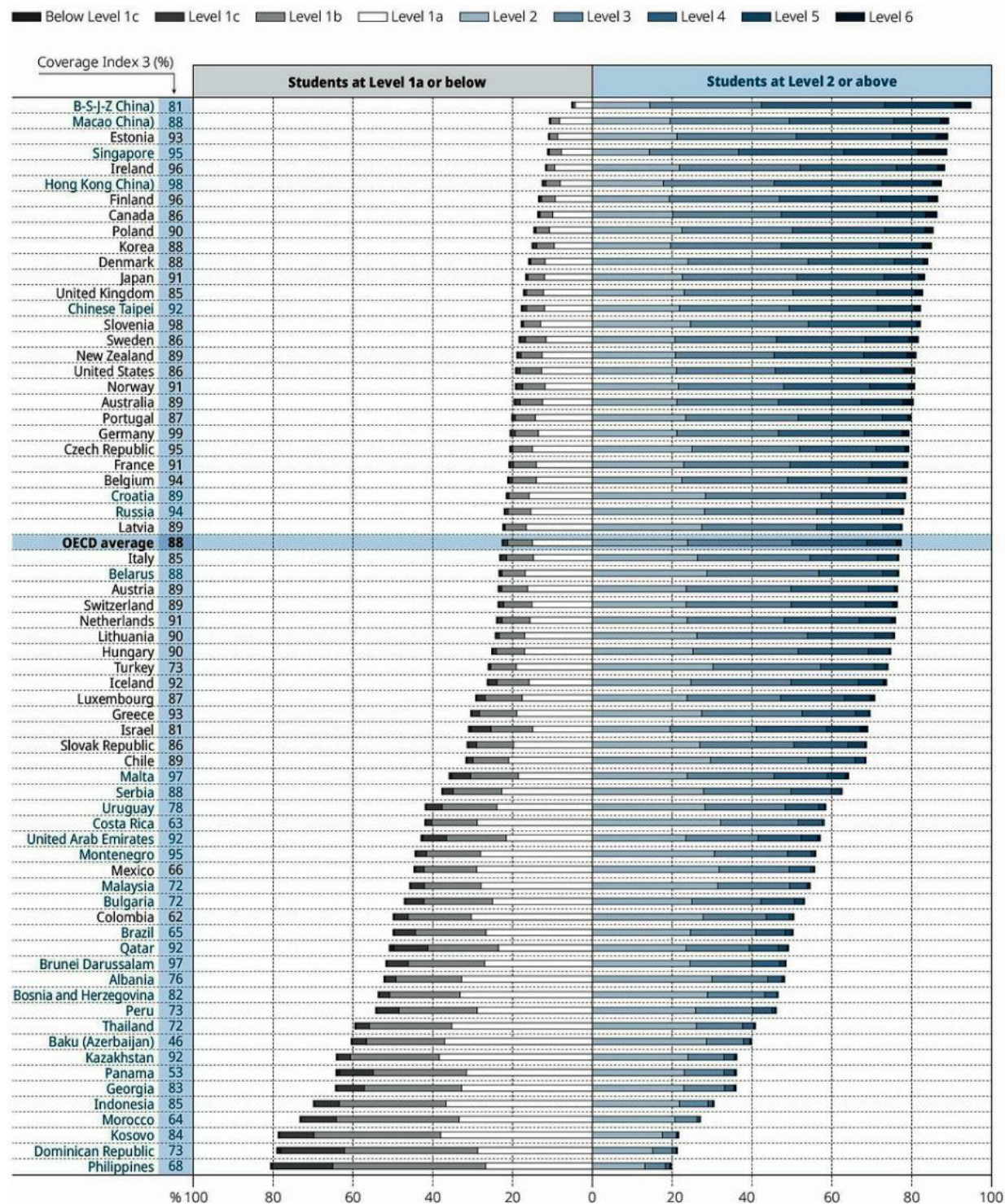
Се смета вообичаено дека девојчињата читаат подобро од момчињата, но кај три од партнерите вклучени во проектот, ПИСА истражувањето покажува навистина голема разлика. Ова значи дека момчињата се навистина обесправени во читањето, а со тоа и во добивањето пристап до сите академски и животни содржини што доаѓаат преку читањето.

Подетално определување на вештините за читање на 15-годишниците се врши при распоредувањето на нивните резултати за читање во осум нивоа на читање (ова е релативно нов систем бидејќи во претходните кругови на ПИСА имало само пет нивоа на постигнување при читање). Оценувачот за читање го дефинира Ниво 2 како ниво каде што започнува функционалното читање: „На ниво 2, учениците почнуваат да демонстрираат капацитет да ги користат своите вештини за читање за стекнување знаење и решавање на широк обем на практични проблеми. Учениците кои не го достигнуваат нивото 2 на владеење во читањето често имаат потешкотии кога се соочуваат со материјал што им е непознат или кој е со умерена должина и сложеност. На нив обично треба да им се дадат некои поттикнувања или инструкции пред да можат да се вклучат во читање на текстот. Во контекст на Целите за одржлив развој на Обединетите нации, познавање на Ниво 2 е идентификувано како „минимално ниво на владеење“ што сите деца треба да го достигнат до крајот на средното образование.“¹²

¹² https://www.oecd-ilibrary.org/sites/5f07c754-en/1/2/6/index.html?itemId=/content/publication/5f07c754-en&csp_=6aa84fb981b29e81b35b3f982f80670e&itemIGO=oecd&itemContentType=book

Табела 2 Податоци за OECD/PISA за постигањата на читање

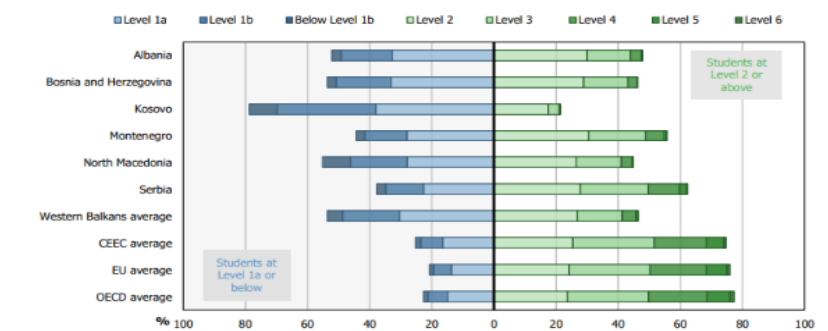

Учениците кои остануваат под Ниво 2 се функционално неписмени и затоа им е потребна голема поддршка за пристап до содржината до која другите пристапуваат со читање.

Ова е графикот од истражувањето на ОЕЦД ПИСА спроведено во земјите од Западен Балкан каде што можеме да го видиме бројот на ученици со потешкотии во читањето кај нашиот проектен партнер Република Северна Македонија.

Табела 3 Податоци за OECD/PISA за слаби читатели во С. Маке

Figure 1.3. Proficiency levels in reading of students from Western Balkan education systems

Note: Since North Macedonia took the paper-based version of PISA, Level 1c of reading proficiency cannot be reliably calculated. In order to make results comparable, results for all systems are presented starting from Level 1b.
Source: OECD (2019), PISA 2018 Database. <https://www.oecd.org/pisa/data/2018database/> (accessed 17 November 2020). Tables I.B1.1.

StatLink <https://doi.org/10.1787/888934199596>

Бројките – во проценти и апсолутни бројки – на ученици на кои им е очажно потребно помош од аудио учебници во земјите на проектот се прикажани во Табела 4:

Табела 4 Број на слаби читатели во проценти и апсолутни бројки

Земја	Под 1а, во проценти	Број на студенти од општо и стручно образование, одделенија 1-12	Во вкупна бројка
Обединето Кралство	8%	1 600 000 ¹³	128 000
Латвија	11%	249 287 ¹⁴	27 422
ОЕЦД	12%		
Литванија	14%	334 604 ¹⁵	46 845
Словачка	15%	605 803 ¹⁶	90 870
Република Северна Македонија	55% ¹⁷	257 667 ¹⁸	141 717

¹³ <https://www.statista.com/statistics/412219/school-students-in-the-uk/>

¹⁴ IZM dati

¹⁵ Švietimo Valdymo Informacinė Sistema (Statistical tables by topics). Достапно на <http://www.svis.smm.lt/bendrasis-ugdymas-2/> (Пристапено на 21.12.2022)

¹⁶ Slovak Centre of Scientific and Technical Information. Достапно на https://www.cvtisr.sk/en.html?page_id=58 (Пристапено на 15.11.2022)

Оваа табела уште еднаш покажува колку се реални проблемите со читањето во земјите на проектот, повторно со исклучок на Обединето Кралство, и колку многу се потребни две конкретни работи во општото образование – прво, подобри инструкции за читање и второ, пораспространета и достапна компензација на учениците со потешкотии во читањето преку пристап до мултимедијални учебници и наставни материјали.

Учениците со какви било потешкотии во читањето не се вклучени во истражувањето на ПИСА, така што нивниот број – без разлика што е на национално ниво – треба да се додаде на бројот на слаби читатели идентификувани од ПИСА.

За да го заклучиме овој преглед, можеме слободно да заклучиме дека 4 од 5 земји-партнери на проектот треба да ја подобрат својата настава кога станува збор за читање во училиште за да не остават толку многу ученици практично неписмени. Податоците од Обединетото Кралство кажуваат многу бидејќи тие имаат подобро достигнување во полето читање од која било друга земја на проектот, без оглед на фактот што англискиот јазик е најтешкиот јазик за учење за читање бидејќи е нетранспарентен или има длабок правопис (каде што секој звук не е претставен со само една буква) како и фактот што Обединетото Кралство има многу голема популација што не го зборува овој мајчин јазик. Од друга страна, другите четири земји-партнери имаат транспарентни правописи кои се полесни за учење и похотомогена студентска популација.

Потешкотии во читањето

Учениците кои се соочуваат со потешкотии во читањето во суштина се најтешките случаи на слабо читање, и во повеќето земји ваквите случаи се означени како дислексија или специфична попреченост во читањето. Вообичаено, учениците со потешкотии во читањето се исклучени од истражувањето на ПИСА, така што лесно можеме да го додадеме бројот на ученици со дислексија на бројот на слаби читатели.

Британското здружение за дислексија цитира дека 10% од сите луѓе „се верува дека се дислексични“¹⁹, а тоа би значело дека и 10% од учениците се дислексични. Нема официјални податоци во Латвија, но истражувањето спроведено од невладината организација Pro Futuro (претходник на Латвиската асоцијација за дислексија) во

17 <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/1e4572ab-en.pdf?expires=1673905746&id=id&accname=guest&checksum=AC8A470E-B24698E7CE588D77CC00D0F6> (Пристапено на 16.01.2023)

18 Образование – Education - Соопштение - News release. Достапно на https://www.stat.gov.mk/pdf/2022/2.1.22.09_mk.pdf (Пристапено на 15.10.2022)

19 British Dyslexia Association. Dyslexia. Достапно на <https://www.bdadyslexia.org.uk/dyslexia> (Пристапено на 9.01.2023)

20 Birzniece et al. (2015). Izglītības pakalpojumu mobilitāte vidusskolēniem ar disleksiju. Rīga: Biedrība Pro Futuro, 18. lpp.

2015 година во одделенијата за средно образование покажува дека 12% од средношколците се сметаат за ученици со потешкотии во читањето од страна на нивните наставници ²⁰ . Интересно е што македонското здружение за дислексија Ајнштајн дава исто толку – 12% од средношколската популација (каде што бројот на ученици со дислексија е значително поголем во стручното од општото средно образование) ²¹ . Во Словачка делот на формално идентификувани ученици со специфични потешкотии во учењето е 6%. ²² Ако ги додадеме учениците со потешкотии во читањето на бројот на ученици со ниски постигања во читањето, доаѓаме до опсегот од 18-23% од училишната (и најверојатно општата) популација која се соочува со потешкотии во читањето на печатен текст и има потреба од достапни материјали во друг формат.

21 D.Nikolovski; PhD. O. Shurbanovska and S.Nikolovska. (2018) Dyslexia – Highschool students – Macedonia – Reports. Скопје: Здружение Ајнштајн. Достапно <https://repository.ukim.mk/bitstream/20.500.12188/25148/1/Nikolovski%20pedagogy.pdf>

22 Slovak Centre of Scientific and Technical Information. Достапно на https://www.cvtisr.sk/en.html?page_id=58 (Пристапено на 15.11.2022)

5.

**Што се случува
кога нема достапни
учебници?**

Горенаведените податоци покажуваат колку многу е потребно да се обезбеди друг формат на достапни материјали од наставната содржина за учениците кои, според овие наведени бројки погоре, секојдневно водат вистинска борба во училиштето, и најверојатно, воопшто, во животот. Кога на ученикот ќе му се одбие алтернативен начин - во нашиот случај можноста да се слуша наместо да се чита - да пристапи до наставната содржината, тоа повредува и деградира многу млади луѓе, академски, а и психички. Во продолжение две приказни кои даваат пример зошто можноста за пристап до текстот на друг начин освен читањето може да ја промени целосно играта.

Давид

Кога обидите и трудот не водат до успех

Давид е способен млад човек, со високи достигнувања, многу вербален и ангажиран средношколец во Латвија со тешка дислексија и дисграфија. Неговите специфични потешкотии во учењето беа формално идентификувани во трето одделение и тој беше префрлен во специјално логопедско училиште. Но, ова училиште не му ги санираше проблемите со читањето и пишувањето (тој постојано беше фрустриран и вознемирен поради бавното темпо на академската средина и постојаното казнување поради неговото лошо читање и правопис). Во средното училиште, и покрај фактот што тој сè уште читаше како да е во трето одделение, училиштето не сметаше дека тој има право на ИОП и некои основни услови како користење на компјутер со функција за проверка на правопис.

Предметните часови без соодветна средина доведуваат до тешкотии

На часовите по историја, тој морал да чита и толкува многу историски извори кои беа дел од учебникот. Користената литература и користените извори во учебниците се издвоени во мали табели (коцки) и со помали букви од основниот текст и, како автентични историски извори, вклучуваат многу имиња на луѓе, географски имиња на места кои поретко се слушаат во секојдневниот живот и/или се веќе застарени. Ова предизвика огромен стрес кај Давид при читањето на овие текстови, а посебно кога требало да одговора на многу конкретни прашања (обично 10-15) на закажаните тестови. Давид никогаш не ги завршил овие тестови за време на доделеното време на час; понекогаш не успевал ниту да ги започне. Наставникот по историја бил сочувствителен и му дозволил на Давид да го земе тестот дома и да го заврши таму. Доколку Давид и неговата мајка имале слободно време во исто време таа вечер, неговата мајка гласно ќе му го прочитала целиот текст на својот син, а потоа тој ќе ги идентификувал вистинските одговори. Или, ако некој од нив бил премногу зафатен со друга работа, мајката би го направила тестот што Давид ќе го однесе на училиште следниот ден.

Соодветната средина прави разлика

Овој случај покажува колку е исклучително напорна и колку време одзема една ваква интензивна сложена задача за читање за ученик со дислексија и колку тој или таа зависи од некој друг за да го поддржи во извршувањето на задачата која всушност трае само 15-20 минути за неговите врсници. Недостигот на соодветен пристап до материјал за учење, исто така, им ја одзема независноста и достоинството/самопочитта на младите луѓе. Оваа шема се повторувала и на други предмети, но другите наставници не биле толку емпатични, што резултирало во дневни стресови за Давид.

Лаура

Фрустрирани до точка на откажување

Лаура е седмоодделенец во едно латвиско училиште. Таа престанала да посетува училиште затоа што е депресивна и лековите што ги зема од депресија постојано ја уморуваат. Лаура отсекогаш била бавна во обработка. Тоа го покажал нејзиниот тест за интелигенција. Училиштето го не го зема впредвид ваквиот тест. Поради тоа не превзема ништо. Нема документирани интервенции или обезбедување на соодветна средина за Лаура. Училиштето на Лора не и дозволува да користи персонален компјутер или други технолошки решенија кои би го направиле училиштето достапно за неа.

Необезбедувањето на соодветна средина води до забрзана фрустрација

Лаура сè повеќе се дистанцирала од училишниот живот и за неа станувало сè потешко да ги следи своите соученици во 6-то одделение. Нејзината неспособност да чита и пишува доволно брзо во комбинација со нејзината поголема и поголема фрустрација довела до тоа, таа да заостане уште повеќе зад нејзините врсници. На крајот од 6-то одделение, таа паднала неколку предмети и на тој начин се соочила со ризик да биде задржана. Тогаш нејзината мајка го направила единственото нешто што можела за да ја поддржи својата ќерка и го прочитала целиот наставен материјал од учебникот на Лаура. Додека ја слушала наставната содржина (читана од нејзината мајка), Лаура можела да ги заврши своите задачи. Таа добила задоволителни оценки и можела да продолжи во следно одделение.

И уште еднаш - колку можел да се подобри животот на Лаура и да се зголеми нејзиното чувство на независност ако таа можела сама да ги слуша своите наставни учебници во текот на целата учебната година, со свое темпо и како на неа и одговара? И колкава корист би имала од тоа доколку не била засрамена и фрустрирана и ризикувала да не успее секој ден на училиште?

6.

**Обезбедување на
достапни учебници
за ученици со
потешкотии во
читањето**

Не, во земјите кои се дел од проектот нема широко и редовно создавање на аудио или мултимедијални учебници. Словачката библиотека за слепи порано имаше некои училишни учебници во MP3 формат. Латвијската библиотека за слепи воопшто немаше аудио формати за ученици со потешкотии во читањето, а да не зборуваме за мултимедијални книги. Двата мултимедијални Дејзи учебници по историја за 6-то одделение развиени во овој проект од Литванската библиотека за слепи беа првите во оваа земја. Ист е и случајот со двете мултимедијални Дејзи книги во Република Северна Македонија.

7.

Аудио учебници и наставен материјал во различен формат

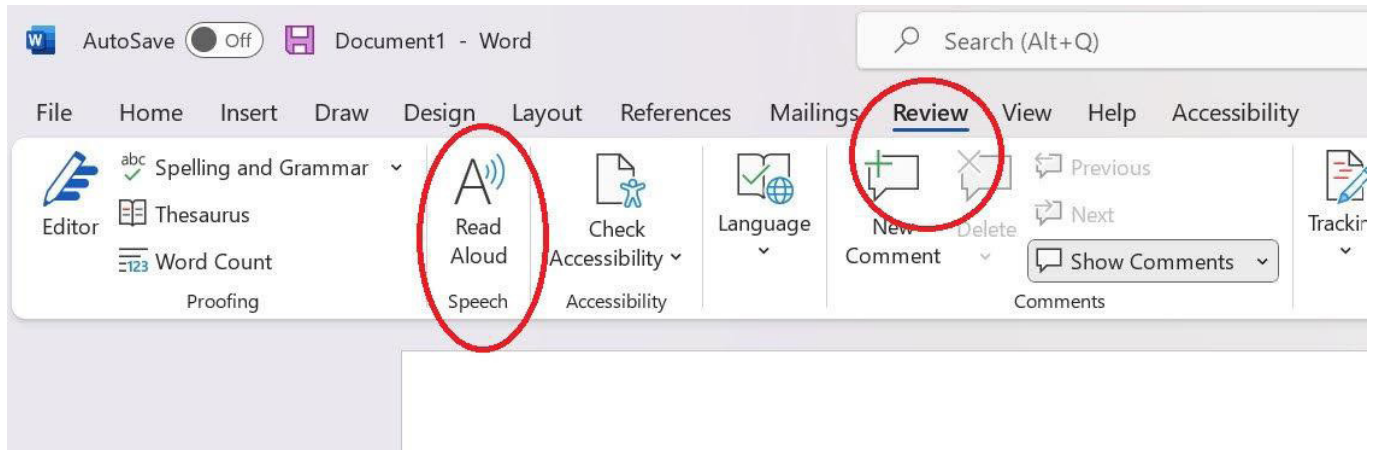
Денес постојат два главни формати на мултимедијални Дејзи учебници – оние каде наратор е човек, така што текстот е читан од човечки глас и оние што се читаат со синтетички глас/текст-во-говор.

Многу библиотеки за слепи или специјализирани библиотеки кои произведуваат прилагодени формати на учебници ги користат двата формати. Читаните книги каде нараторот е човек се далеку поквалитетни бидејќи човечкиот глас додава многу поголема вредност на прочитаниот текст – интонација, стрес, ритам, живот на крајот на краиштата. Во Данска, на пример, книгите снимени со човечки глас се сметаат за поквалитетни книги или за вистински аудио учебници. Некои други библиотеки на пр. Холандската библиотека за слепи повеќе го користи методот на текст-во-говор за создавање на повеќето од нивните училишни учебници и други наставни материјали. Тие сметаат дека ова е подинамичен начин кој овозможува побрзо да им се стават на располагање на учениците со потешкотии во читањето сите ажурирани варијанти на учебници и нови студиски материјали

Accessibility features by MS Office

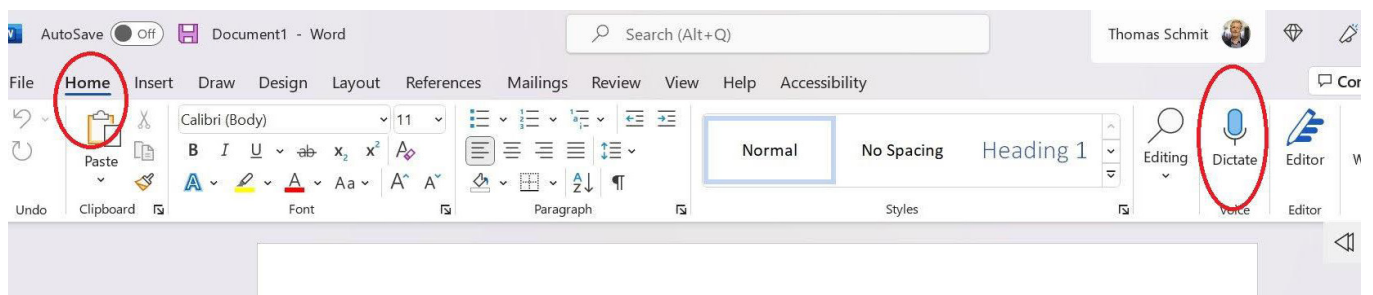
Бидејќи сите ученици во земјите-партнери на проектот учат и/или знаат англиски и го користат за учење и во секојдневниот живот и забава, можностите за опцијата текст-во-говор вградена во MS Office 365 Word можат да бидат од голема помош.

Функцијата за читање (Read Aloud) се наоѓа во панелот за преглед (Review panel).

Друга карактеристика за достапност што ја нуди MS Office 365 е функцијата говор-во-текст. Тоа му дава шанса на ученикот да го изговора својот текст на компјутер и тој да го претвори во пишан текст. Оваа карактеристика е исклучително важна за учениците со дислексија и дисграфија кога пишуваат на англиски јазик кој има многу сложен правопис (наречен длабок или нетранспарентен правопис кога еден звук може да биде претставен со неколку букви или комбинации на букви кои не се редовни), а тоа знае да биде исклучително тешко и фрустрирачки. Способноста да се диктира нивната содржина, а потоа да се провери и уредува за правопис со редовна проверка на правопис на MS Word или понапредни програми за проверка на правопис како Grammarly, може да биде многу корисна.

Функцијата диктат (Dictate) се наоѓа во панелот Home.

Користење на мултимедијални Дејзи учебници на македонски јазик

Во рамките на проектот, проектниот тим во Република Северна Македонија ги создаде првите ученици во Дејзи формат. За да дојдеме до прашањето како да ги користите мултимедијалните Дејзи учебници на македонски јазик најпрвин би сакале да ви дадеме една основа за тоа што е Дејзи формат. Дејзи (Дигитален пристапен информациски систем) е светски стандард за дигитални аудио книги за луѓе кои се слепи или имаат потешкотии во читањето. Овој формат е во развој повеќе од десет години, при што повеќето од светските библиотеки на аудио книги сега користат некоја форма од овој вид на книги.

Конзорциумот Дејзи работи целосно на оваа поле, кон подобрување на форматот и можностите за објава на вакви книги. Дејзи се обидува да му даде на читателот аудио книги кои имаат иста флексибилност што ја уживаат читателите на обичните печатени книги: навигација по поглавје, дел, потсекција и страница. Читателите можат да читаат или прескокнуваат фусноти, странични ленти или информации додадени специјално за корисниците на аудио верзијата.

Постојат три вида на Дејзи книги. Првиот од нив е само аудио Дејзи, кој е најчесто користен формат. Овој формат обезбедува минимална текстуална содржина и збир на снимки што читателот ги слуша. Само аудио најчесто се користи за рекреативно читање, користејќи нарација од страна на наратор.

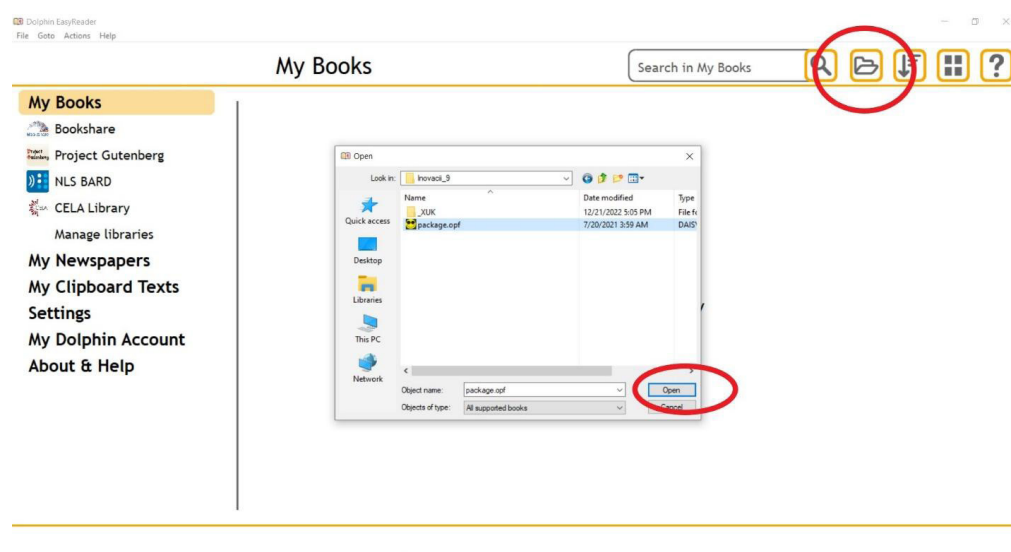
Вториот вид на Дејзи книги се само со текст и немаат аудио снимка. Овие книги се читаат или преку апликации / системи за претворање на текст во говор или со Брајово писмо. Нивната главна предност е нивната многу мала големина на датотека во споредба со книгите со аудио датотеки. Недостатокот е што овие книги бараат апликација / систем кој го претвара текстот во говор во уредот за репродукција. Најнапредниот вид на Дејзи книги е мултимедијалната Дејзи книга со целосен текст и аудио. Во овој вид на книга и текстот и аудиото се присутни и може да се синхронизираат, така што читателот може да ја слуша нарацијата снимена од наратор и да го гледа текстот во исто време.

Книгата Дејзи може да обезбеди онолку навигација колку што нејзиниот создавач ќе одлучи да вклучи. Минималната ознака вклучува маркер на почетокот и за крајот на книгата. Создавачот му дава на читателот можност да се движи по страница, дел и поглавје. Можно е дури и книгите на Дејзи да вклучуваат слики бидејќи Дејзи е дизајниран да им служи на сите, од слепиот читач на Брајово писмо до лице кое е дислексично со совршен вид, но со ограничена способност за читање.

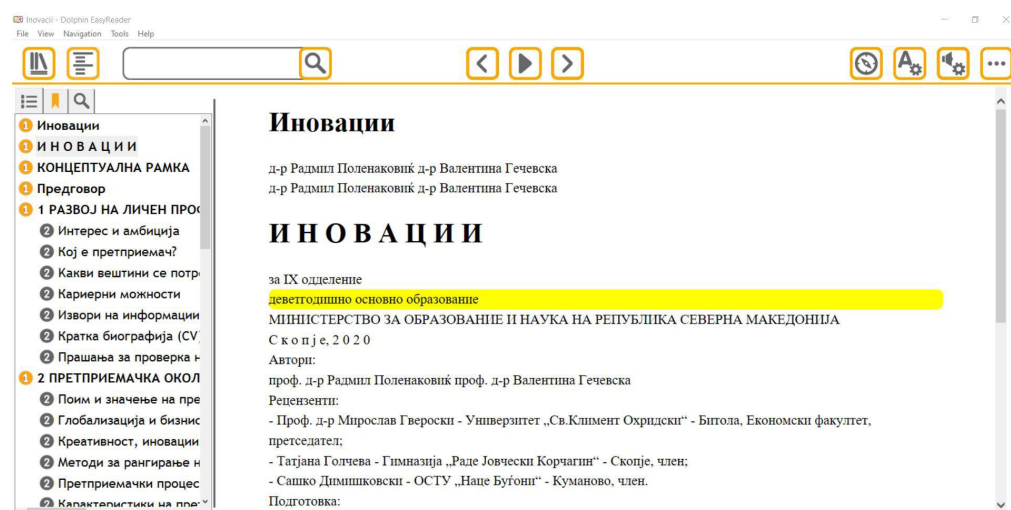
За да користите Дејзи книга, мора да имате дигитален читач на книги. Може да користите апликација ДД Ридер (DDReader+) или Dolphin EasyReader.

Тука ќе зборуваме повеќе за EasyReader. Тоа е слободен дигитален

читач на книги што може да се користи за читање дигитални содржини во формат Дејзи на платформите Windows и Android. Оваа софтверска апликација е достапна бесплатно на неколку јазици. Линк на кој може да го симнете читачот на вашиот уред: <https://yourdolphin.com/easyreader/windows/download>. Читачот исто така, може да го превземете и од PlayStore на вашиот уред. За да го снимите читачот на вашиот уред мора да оставите ваши податоци и да се согласите со условите за користење на веб страната. Откако читачот ќе се инсталира на вашиот уред, треба да кликнете на опцијата за логирање и да се логирате со валидна е-маил адреса. Тогаш читачот ќе може да се стартува на вашиот уред. Веднаш штом ќе го стартувате Easy Reader потребно е да ја отворите Дејзи книгата во читачот (претходно треба книгата да ја имате сочувано на вашиот уред). За да ја отворите книгата од Дејзи формат, треба да кликнете на Open Book – Import from computer. Погледнете на сликата подоле.

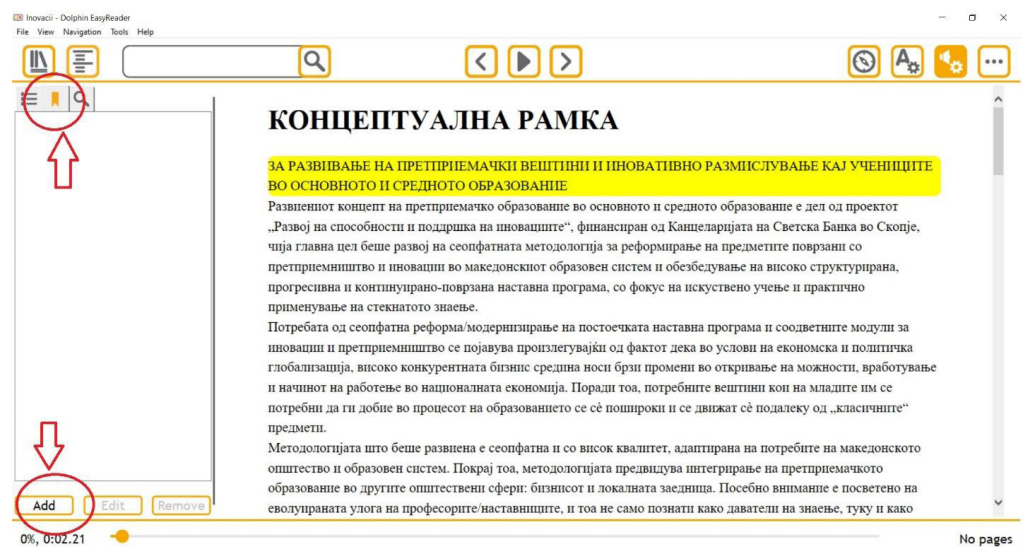

Откако ќе ја импортирате книгата во читачот, вие веќе може да го следите текстот и да го слушате аудиото на книгата. Во продолжение како изгледа книгата отворена во читачот.

Како што може да забележите, текстот кој е подвлечен со жолто, е всушност текстот од кој во моментот се слуша аудиото од него. Менито на овој дигитален читач овозможува многу опции. Од левата страна, вие во суштина ја следите книгата односно ги следите насловите во книгата. Во средишниот дел на екранот е текстот од книгата.

Левата страна на екранот ви овозможува да забележите одреден дел од текстот на кој можеби сакате подоцна да се навратите. Се што треба да направите е да кликнете и да го означите делот од текстот во средишниот дел кој сакате да го обележите за полесно и побрзо наоѓање подоцна. Кога овој дел е подвлечен со жолто, треба во левиот агол горе да кликнете на опцијата за забележување (bookmark). Погледнете на сликата подолу.

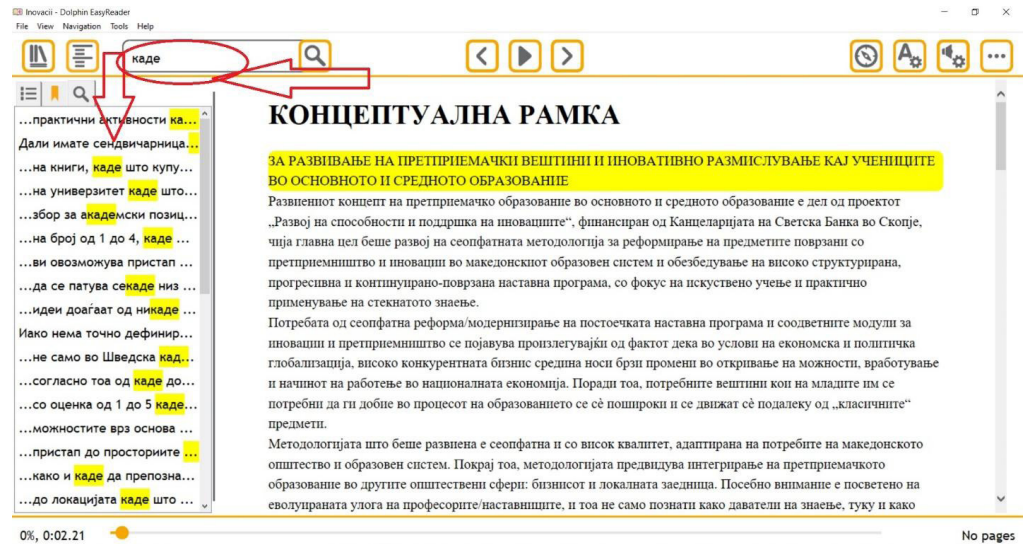

Опцијата ADD ќе го обележи овој дел и подоцна во текот на вашето учење или читање на материјалот секогаш ќе може брзо да се навратите на овој дел кој ви бил побитен. Можете исто така да ја искористите опцијата Edit. Во овој случај читачот ви овозможува да додадете текст тука кај што сте обележиле. Пример: Сакаме овој дел да го обележиме како дефиниција – по edit додаваме текст и истиот останува забележан во овој дел.

Кога ќе завршите со учењето, овие обележани делови може слободно да ги избришете со опцијата remove.

Левиот дел од менито ви овозможува и опција за пребарување. Се што треба да направите е да го напишете зборот што го пребарувате и веднаш подоле ќе ви се појави каде во книгата опвој збор го има. Може да пребарате наслов, реченица, збор – како на вас ви одговара. Погледнете на сликата.

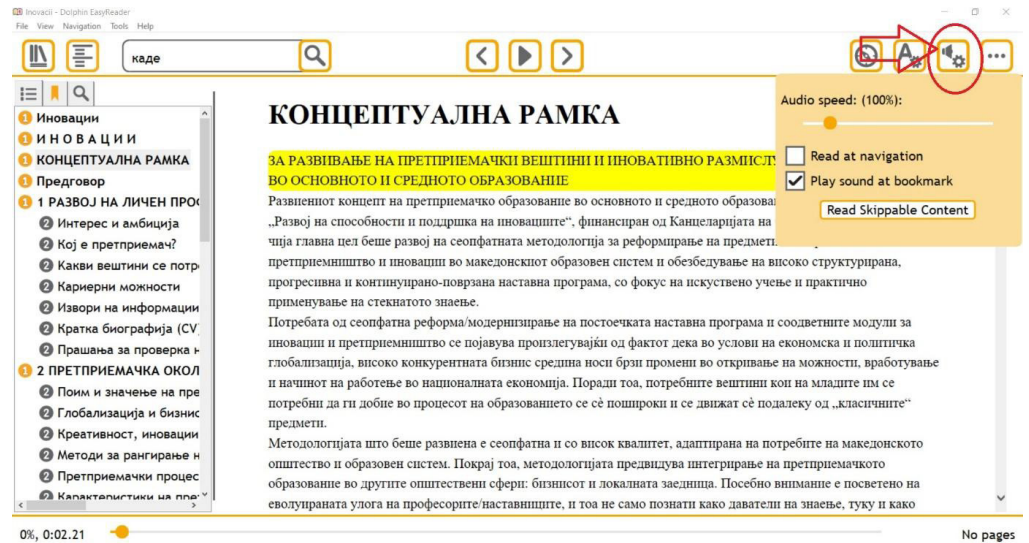

Горе во менито на дигиталниот читач имате стрелки за напред, назад, пушти и стопирај. Овие опции ви овозможуваат да ја пуштите и следите книгата на начин на кој вас ви одговара како читател/слушател.

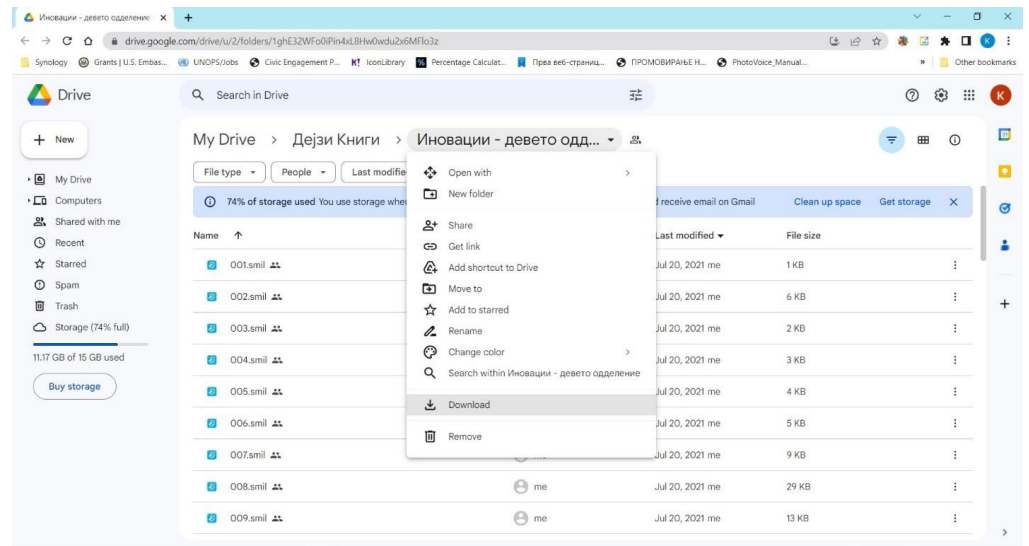
На сликата подоле е покажано каде во менито имате опција да менувате боја, големина на текстот, растојание помеѓу линиите, растојание помеѓу буквите, маргини, како и фонт на текст. Исто така може да се избере да го гледате објаснувањето кај секоја слика. Овие опции се многу погодни за читачот/слушателот на книгата. Учениците со потешкотии во читањето можат да го прилагодуваат на овој начин текстот на нивните потреби. Така некој сака да гледа поголеми букви со поголемо растојание, некој сака да гледа помали букви со помало растојание. Мултимедијалната Дејзи книга дозволува содржината т.е. изгледот на текстот да се менува според потребните на корисникот.

Исто така во десниот агол горе во менито имате опција да ја прилагодите брзината со која ја слушате книгата.

Откако еднаш ќе ја имате книгата во читачот таа станува дел од вашата библиотека и тука ќе остане во главното мени, под Мои книги (My Books), се додека не ја избришете. Овој дигитален читач е многу едноставен за користење, а пружа многу опции за корисникот. За жал во Република Северна Македонија вакви учебници Дејзи досега нема создадено. Во рамки на проектот нашиот партнер создаде два мултимедијални учебници Дејзи на македонски јазик и два помошни материјали. Се работи за учебниците по предметот Иновации за 9то одделение основно училиште, и Иновации и претприемништво за 2ра година средно образование. Дополнително два помошни материјали по Географија и Биологија се создадени во ист формат. Овие учебници се достапни на веб страната на Здружение Креатор на следниот линк: [АУДИО КНИГИ](#). Како да ги превземете книгите? Следете ги линковите кои се постирани на нашата веб страна. За секој достапен материјал и за книгите постои посебен пост со информации и линк до книгата. Кога ќе кликнете на линковите тие ќе ве одведат на нашиот drive каде што книгите се поставени и се достапни за секој кој сака да ги користи. За да ја користите книгата, истата мора да ја сочувате на вашиот уред.

Имајте на ум дека целосно треба да ја симнете книгата. Таа ги содржи и аудио фајловите и текстот. Сочувајте го фолдерот на вашиот уред, а потоа кога ќе го стартувате дигиталниот читач ќе може книгата да ја отворите од онаа локација каде ви е сочувана. Се надеваме дека во скоро иднина учебниците ќе бидат достапни и на веб страната за е-учебници. Уживајте во користењето на овие содржини.

Функционалноста на мултимедијални аудио учебници

Мултимедијалните Дејзи учебници имаат широка функционалност што ја надминува функционалноста на едноставното аудио снимање на текст.

Зошто мултимедијалните Дејзи книги се корисни за учениците со дислексија? Бидејќи учениците можат

- да се движат низ текстот
- да го слушаат текстот додека го гледаат истиот
- да пребаруваат зборови и термини
- да пребаруваат одредена страна (или информација на одредена страна)
- да обележуваат текст
- да го зголемуваат/намалуваат текстот за полесно следење
- да менуваат фонт, менуваат боја, простор и
- да ја прилагодуваат брзината на читање.

Употреба на овие учебници во училницата

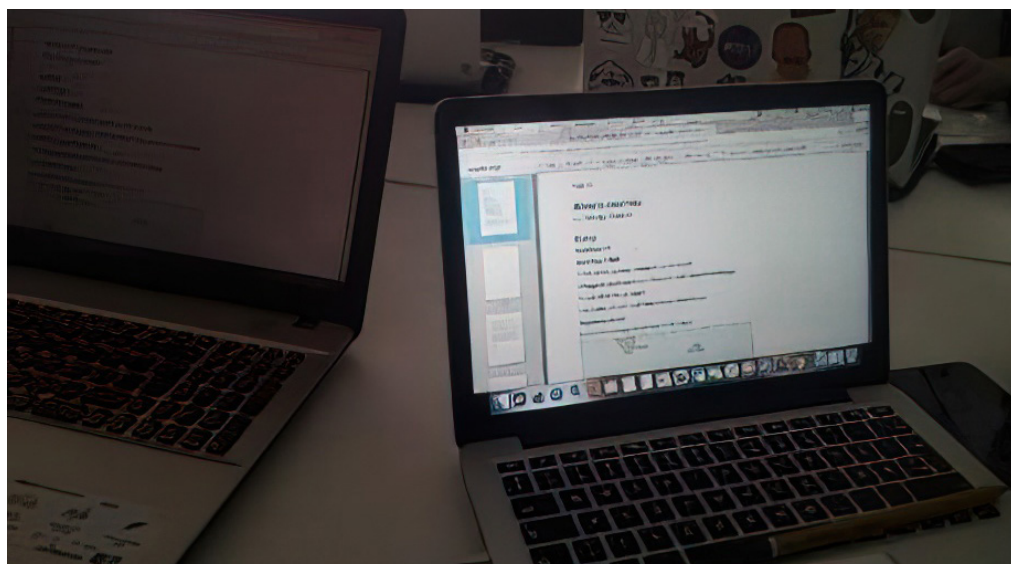
Методот е едноставен – само оставете ги учениците да го слушаат поглавјето или дел од поглавјето со слушалки и со мултимедијален учебник отворен на нивниот компјутер додека другите ученици ги читаат истите делови од учебникот.

Токму така се прави во училиштата во Данска, Шведска и Норвешка каде аудио учебниците за поддршка на учениците со потешкотии во читањето и видот се користат веќе неколку децении.

Во Данска, сите ученици со дислексија имаат дигитални учебници поставени на нивните компјутери (како што се гледа на слика 3) кои можат да ги слушаат со алатката текст-во-говор. Додека нивните врсници користат физички книги (слика 2) за читање, тие користат слушање за да пристапат до истата содржина/материјал. Доколку мора да читаат материјал што веќе не е на нивните компјутери во дигитален формат, можат да користат два скенера што им се на располагање – еден помал (пенкало за читање) и поголем со кој можат да скенираат кој било текст. Потоа овој текст користи софтвер за да го претвори текстот во машински читлив формат, а потоа може да се чита со синтетички глас (текст-во-говор).

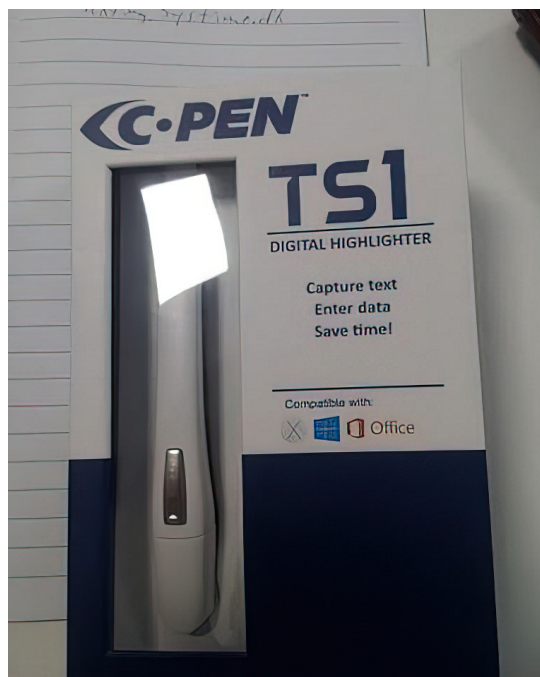
Слика 4 Наставник во Данска држи печатен учебник

Слика 5 Дигитален текст за средно училиште во Данска на компјутер на ученик

Слика 2. LDB. Слика 3. LDB.

Од друга страна, следната слика ја покажува државната поддршка кога на учениците со дислексија им биле дадени алатки како скенери за самите учебници кои овозможуваат текстот да се претвори во машински читливи текстови. Вака се постапувало во случаите кога учебникот немал готова дигитална и достапна варијанта на наставниот материјал.

Слика 6 пенкало за читање што го претвора текстот во говор

Слика 7 Скенер кој конвертира слики од текст во машински читлив текст

8.

**Успех кој го
постигнавме**

Партнер од Словачка

Слика 8 Алекс користи Дејзи книга

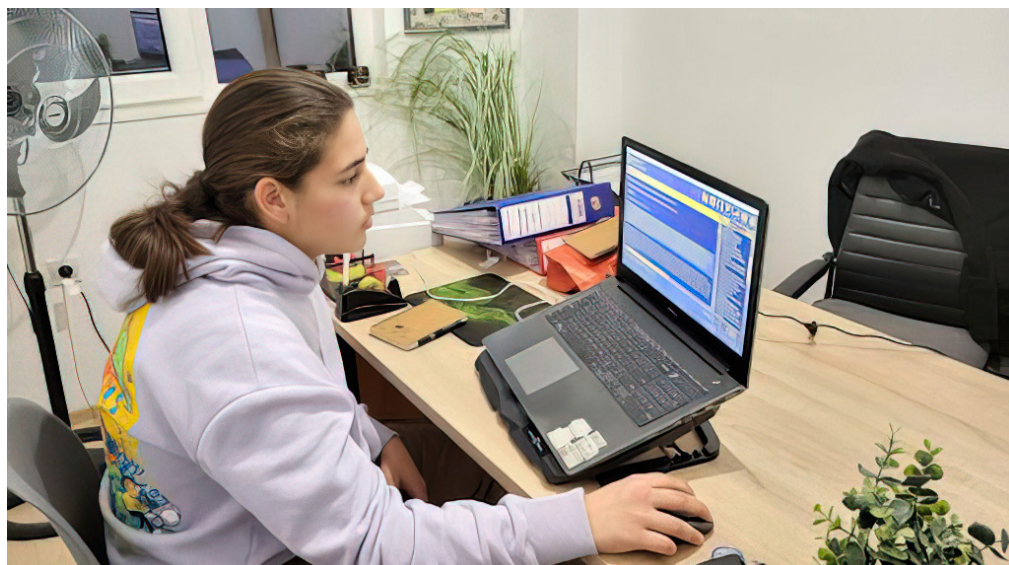
Алекс Лапар од 4 година (ученик во Средно електротехничко училиште): “Ова е мое прво искуство со ваква аудио книга. Импресиониран сум од сите функции на книгата Дејзи, но најмногу од тоа што можам да го слушам и гледам текстот во исто време. “

Слика 9 Дејвид се смее и чита

Давид Лигуш 4та година (ученик во средното електротехничко училиште): „Никогаш немам сретнато ваква аудио книга. Би ги препорачал на сите ученици со секаков вид на потешкотии во учењето“.

Партнер од Македонија

Слика 10 Неда додека користи Дејзи учебник

Неда Јанева (ученичка во 9-то одделение во училиштето „Кузман Јосифовски Питу“ од Скопје): “Книгата во Дејзи формат дава многу можности, ми овозможува истовремено да навигирам низ текстот и да го слушам аудиото. Таа дава можност да прескокнете некои делови, лесно да се вратите назад и да слушате некои делови неколку пати. Дава можност да се избере големината на фонтот и многу помага при учењето. Би било многу добро да имаме вакви алатки и книги и за други предмети,,.

9.

**Она што ние
мислиме дека
можете да го
направите**

Главната препорака од оваа кратка анализа е дека земјите вклучени во овој проект треба да се залагаат нивните влади да започнат ефикасна, ажурирана услуга за создавање на достапни учебници за нивните ученици со потешкотии во читање, за да го достигнат остатокот од светот. Второ, го охрабруваме секое училиште и секој наставник да ги направи достапни своите материјали за учење и сите видови материјали за тестирање. Како да го направите тоа е опишано во вториот електронски прирачник на нашиот проект. И трето, продолжете да ги учите вашите ученици да читаат подобро бидејќи тоа е и академска и животна вештина. Оставањето на учениците со потешкотии во читањето им штети на нивните академски достигнувања, нивната самодоверба, благосостојба и понатамошно образование и избор на кариера, подоцна и на нивниот приход и можностите што им се нудат во животот. Да бидеме многу директни - лошото читање му штети на животот на човекот воопшто. Направете сè за да ги зајакнете вашите ученици со способност и умешност да читаат колку што можат подобро!

Овој прирачник е создаден во соработка со

Конзорциум Дејзи, Швајцарија,
Гимназија Скаистгирио, Литванија,
Младинска организација Креатор Куманово, Северна Македонија,
Средно електротехничко училиште, Словачка
Летонско здружение за дислексија, Латвија.